

Don Dominik QERIMI, SDB
(Prishtinë)

**MARRËDHËNIA E GJERGJ KASTRIOTIT-
SKËNDERBEUT ME SELINË SHENJTË, KLERIN DHE
KISHËN KATOLIKE**

Gjatë historisë çështja e marrëdhënies së Gjergj Kastriotit-Skënderbeut me Selinë e Shenjtë, me klerin dhe Kishën Katolike, që janë objekt i kësaj kumtese, është parë si pjesë të pandashme e një çështjeje shumë më të gjerë dhe më të ndërlikuar: çështjes fetare në jetën dhe veprimtarinë e tij. Kjo çështje gjatë historisë është parë dhe gjykuar me kritere të ndryshme, varësisht nga rrethanat ideologjike dhe pushtetit politik të kohës. Mjafton të përmendim qasjen ndaj kësaj çështjeje nga ana e studiuesve në periudhën e komunizmit dhe atë të post komunizmit:

1. *Në periudhën komuniste*¹- Aq i madh ka qenë aversiteti ndaj çdo çështjeje fetare, saqë i vetmi rast në të cilin është trajtuar çështja fetare në jetën dhe veprimtarinë e Gjergj Kastriotit-Skënderbeut ka qenë për të theksuar mungesën e ndihmës nga ana e papatit dhe hipokrizinë me të cilën Selia e Shenjtë e ka trajtuar Gjergj Kastriotin-Skënderbeun dhe kauzën e tij. Andaj, çdo marrëdhënie e Gjergj Kastriotit-Skënderbeut me Selinë e Shenjtë, me papët dhe klerikët e Kishës Katolike, shihej dhe interpretohej vetëm si një përpjekje e shfrytëzimit të ndërsjellët për të arritur qëllimet e veta. Sipas këtij

¹ Petrika Thëngjilli, *Skenderbeu arritje, mangësi, pikëpamje të ndryshme*, Artini, Prishtinë 2012. f. 385-400.

botëkuptimi, marrëdhënia e Gjergj Kastriotit-Skënderbeut me Selinë e Shenjtë dhe përfaqësuesit e saj, ishin vetëm një instrument për të ruajtur pushtetin dhe për të mbrojtur vendin e tij.

Ky regjim në thelbin e tij më shumë se ateist ishte regjim antiteist, andaj antifetar dhe antikishtar, andaj e trajtonte si armik çdo fe dhe përfaqësues të saj, por në hapësirën tonë, Kishën Katolike e kanë parë si armikun më të madh dhe më të rrezikshëm. Dëshmi e kësaj armiqësie gjatë këtij regjimi është edhe numri i madh i martirëve klerikë², veçanërisht i klerikëve të Kishës Katolike.

2. Në periudhën *pas rënies së komunizmit* dhe asaj të *pasluftës në Kosovë* - me ngritjen e disa çarqeve dhe rrymave me nostalgji filoosmane dhe me prirje filoislamike, nga njëra anë janë munduar ta paraqesin Gjergj Kastriotin-Skënderbeun duke theksuar vetëm aspektin e luftës së tij në mbrojtje të krishterimit - me qëllimin e vetëm që të nxiten të gjithë shqiptarët e besimit islam ta refuzojnë figurën e tij si hero kombëtar, duke dashur të bindin të gjithë se Gjergj Kastrioti-Skënderbeu nuk ka luftuar për kombin shqiptar, por vetëm në mbrojtje të krishterimit, duke e konsideruar si armik të islamit. E gjithë kjo, nuk është bërë dhe nuk bëhet për të paraqitur realitetin dhe të vërtetën e motiveve të luftës së Gjergj Kastriotit-Skënderbeut, por është vetëm një “preludium” për t’i nxitur shqiptarët e besimit islam që ta mohojnë se Gjergj Kastrioti-Skënderbeu është hero i tyre.

3. Veçanërisht në dhjetë vitet e fundit, jemi duke asistuar në disa debate mediatike të atyre që si kundërpërgjigje kanë kaluar në tre ekstreme, për sa i përket marrëdhënies së Gjergj Kastriotit-Skënderbeut me fenë dhe përfaqësuesit e saj në jetën dhe veprimtarinë e Gjergj Kastriotit-Skënderbeut:

a) *Relativistët dhe sinkretistët* - Çështjen fetare në jetën e Gjergj Kastriotit-Skënderbeut janë munduar ta minimizojnë deri në atë pikë, sa ta anashkalojnë krejtësisht në trajtimet që i bëjnë jetës

² Zef Simoni (Imzot), *Persekutimi i Kishës Katolike në Shqipëri nga 1944-1990*; në: Krishterimi ndër shqiptarë, Simpozium ndërkombëtar, Tiranë, 16-19 nëntor 1999, f. 368-389; Markus W. Peters. *Përballjet e historisë së Kishës Katolike në Shqipëri 1919-1996*, Ylber, Tiranë 2010.

dhe veprimtarisë së tij. Sipas qëndrimit të tyre, çështja fetare në jetën e Gjergj Kastriotit-Skënderbeut nuk ekziston dhe nuk duhet të ekzistojë fare. Sipas tyre janë të tjerët (veçanërisht biografët e tij të parë, andaj klerikët katolikë) ata që Gjergj Kastriotit-Skënderbeut, jetës dhe veprave të tij, i kanë dhënë ngjyra fetare.

b) *Çmitizuesit* - një grup “studiuesish”³ që nga njëra anë kanë shpallur për mision të tyre shkencor çmitizimin e figurës së Gjergj Kastriotit-Skënderbeut, nga ana tjetër nuk bëjnë as dallimin minimal mes “legjendës” dhe “mitit”. Të tillë, pseudo-studiues, analist dhe “showman” nuk kanë bërë tjetër, veçse kanë shpërftyruar figurën e tij⁴, duke shndërruar gjithçka në një mit, andaj duke vënë në dyshim edhe vetë ekzistencën e tij si person dhe figurë historike.

c) *Mbrojtësit e “status quo-së”* - një grup studiuesish të cilët, në emër të mbrojtjes së vlerës së çmueshme të *harmonisë fetare*, me çdo kusht duan që Gjergj Kastriotin-Skënderbeun ta zhveshin nga çdo petk dhe aspekt fetar. Në emër të ruajtjes së *status quo-së*, në emër të mbrojtjes së harmonisë ndër-fetare në popullin tonë, e kanë theksuar dhe vazhdojnë ta theksojnë vazhdimisht faktin se Gjergj Kastrioti-Skënderbeu paskëshe qenë: së pari ortodoks, pastaj është bërë, mysliman dhe në fund ka vdekur si katolik. Madje ka të tillë që thonë se ai të tre këto bindje i ka jetuar në të njëjtën kohë.

Të tre këto grupe të lartpërmendura çështjen e fesë në jetën dhe veprimtarinë e Gjergj Kastriotit-Skënderbeut e shohin jo vetëm si të panevojshme, por edhe të rrezikshme. E si mundet një shkencëtar ta shohë si të rrezikshme studimit, hulumtimin dhe kërkimin e së vërtetës? E vërteta është pikërisht ajo që një shkencëtar lufton për ta

³ AA.VV. *Përpyekja* 28-29, Skënderbeu i kërkimit shkencor; Schmitt, Oliver Jens, *Skënderbeu*, K&B, Seria albanologjike, Tiranë 2009; Petrika Thëngjilli, *Op. Cit.* f. 401-422; Liperi, Dhosi. Mitologjia Skënderiane, Skënderbeu Legjendar, Emar, Tiranë 2014; Shehri, Dhurata, Rugëtimi i një miti në letërsi, në Gjergj Kastrioti-Skënderbeu në historinë e shqiptarëve, Tiranë, 2005.

⁴ Kristo Frashëri, *Skënderbeu i shpërftyruar*, Duda, 2009; Ardian Ndreca, *Kur “Skënderbeu” nuk asht historia e Skënderbeut*, Onufri, Tiranë 2008; Sandër Lleshi, *Skënderbeu, ose misioni i pamundur i Schmitt-it*, Onufri, Tiranë 2009.

zbuluar me çdo kusht, me bindjen se “*E vërteta do të na bëjë njerëz të lirë!*” (Gjn 8, 32).⁵

Mendoj se është me vend që të kujtoj një nga parimet themelore të të bërit histori: të mos gjykohet dhe interpretohet e kaluara me mentalitetin dhe kategoritë e së tashmes, por çdo person, ndodhi, tekst apo objekt studimi, të vendoset në kontekstin dhe rrethanat e kohës së vet.

Në hapësirën dhe kohën në të cilën jetojmë, jemi të mësuar në mënyrë të natyrshme të bëjmë dallimin e qartë mes pushtetit politik dhe fesë. Megjithatë ne e dimë se gjatë historisë kjo çështje ka qenë shumë e ndërlikuar dhe në shumë vende të botës kjo çështje ende nuk është e qartësuar në tërësi edhe pse sot jemi në shek. XXI. Edhe vetë kontinenti i Evropës, që është pioniere në këtë fushë, ka filluar të trajtojë këtë çështje nga viti 1122 me “*Marrëveshjen e Wormsint*”⁶ aty ku u përcaktua definitivisht çështja e emërtimeve, kufizimet e autoritetit mbretëror dhe të autoritetit kishtar, por është dashur të presë shekullin XVII që të mbërrijë një teori të plotë të ndarjes mes shtetit dhe Kishës, e pushtetit civil nga pushteti shpirtëror/fetar. Me kalimin e kohës, ndarja e këtyre dy pushteteve ka mbërritur deri në atë pikë sa, në Revolucionin Francez ka mbërritur kulmin e saj, duke e vënë shtetin dhe Kishën si dy pushtete armiqësore mes tyre. Ide e mbështetur dhe e çuar në ekstrem në kohën e regjimit komunist.

Megjithatë, duhet të kemi të qartë se për botëkuptimin e një epoke, siç ishte ajo në të cilën ka jetuar dhe vepruar Gjergj Kastrioti-Skënderbeu, çështja e fesë ishte pjesë e pandashme nga çështjet tjera të jetës së çdo perandorie, mbretërie, principate, fisi, familjeje. Çështja fetare ishte pjesë e pandashme e jetës së përditshme, qoftë asaj individuale qoftë asaj shoqërore dhe politike. Sipas J. M. Robert, “*Në ato vite të devocionit të thellë fetar, ‘Feja ishte vetë qëllimi i jetës!’*”⁷. Në mesjetë perandoritë, mbretëritë, principatat, popujt,

⁵ Shkrimi Shenjt, Besëlidhja e Vjetër dhe Besëlidhja e Re, Konferenca Ipeshkvore e Shqipërisë, Tiranë, 2012, f. 1315.

⁶ Ludwig Hertling, Angiolino Bulla, *Storiadella Chiesa*, Citta’ Nuova, Roma 1967, f. 196-197.

⁷ J. M. Roberts: *A Concise History of the World*, New York: Oxford Univers, Press, 1995, f. 177.

janë identifikuar me një gjuhë, me një territor, me lidhjen e gjakut dhe me një fe. T'i përkasësh një feje nuk ishte një element dytësor apo i parëndësishëm, por në të vërtetë tregonte edhe përkatësinë dhe identitetin e një shoqërie dhe një personi. E dimë mirë se shumë herë njerëzit është dashur të ndryshojnë fenë e tyre, si dëshmi e përkatësisë dhe besnikërisë së tyre ndaj perandorisë, mbretërisë apo principatës. Në këtë epokë kohore që po trajtojmë mbizotëronte shumë parimi "*Cuius regio, eius religio*" - "*I atij që është pushteti, i atij është edhe feja*", edhe pse ky parim u formuluar zyrtarisht në "Paqen e Habsburgut", më 1555⁸. Andaj, të thuash se në mesjetë elementi fetar ishte i parëndësishëm për një gjeneral, princ apo mbret, siç ishte Gjergj Kastrioti-Skënderbeu, është një e padrejtë që i bëhet epokës në të cilën ai ka jetuar, popullit, tokës dhe kulturës që ka mbrojtur.

Në atë kohë ishte krejtësisht e natyrshme që mbretëritë evropiane të identifikoheshin me krishterimin, sepse të tillë ishin, dhe ishte krejtësisht e natyrshme që Perandoria Osmane të identifikohet me islamin, sepse e tillë ishte. Edhe njëra edhe tjetra kishin ndërtuar botëkuptimin e organizmit shtetëror, shoqëror, familjar dhe individual të mbështetur njëra në parimet e krishterimit e tjetër në parimet e islamit. Andaj, të luftosh një mbretëri evropiane do të thoshte të luftosh një mbretëri të krishterë dhe anasjelltas, të luftosh Perandorinë Osmane do të thotë të luftosh një perandori islame.

Duhet kujtuar se perandoritë dhe mbretëritë e asaj kohe nuk mbështeteshin vetëm në elementin etnik - e aq më pak kombëtar, meqë koncepti dhe çështja kombëtare ende nuk kishte lindur - dhe se perandoritë, mbretëritë dhe principatat e asaj kohe, në shumicën e rasteve përbëheshin nga popuj me gjuhë, racë dhe etni shumë të ndryshme nga njëra-tjetra (mjafton të kujtojmë këtu konglomeratin e etnive dhe popujve të panumërt që përbënin Perandorinë Osmane). Elementi fetar, bashkë me atë ekonomik, territorial dhe fisnor, ishin elementet më të forta unifikuese të asaj perandorie, mbretëri apo principate.

⁸ Ludwig Hertling, Angiolino Bulla, Op. cit., f. 322-323.

Evropa Perëndimore - ajo Evropë e cila që nga viti 800, me kurorëzimin e Karlit të Madh, deri në fillimin e shek. XIX me luftërat e Napoleonit, quhej “Imperiumchristianum”⁹- dhe në veçanti Selia e Shenjtë përmes udhëheqësve të saj, e shihnin Gjergj Kastriotin-Skënderbeun, jetën dhe veprimtarinë e tij si një “*Athleta Christi - atlet i Krishtit*” (ushtar, mbrojtës, luftëtar i Krishtit), “*gjeneral i guximshëm*”, “*mbrojtës i Evropës*”, “*mbrojtës i fesë së krishterë*”, mbrojtës i qytetërimit evropian,¹⁰ që në atë kohë do të thoshte qytetërim i krishterë katolik. Ndërkohë që papa Eugjeni IV, në planet tij për të organizuar një kryqëzatë antiosmane e shihte si element kyç Gjergj Kastriotin-Skënderbeun dhe ushtrinë arbërore¹¹. Në letrën e tij të shkruar, më 28 dhjetor 1457, pas betejës së Albulenës, papa Kalisti III, e quan kështu Gjergj Kastriotin-Skënderbeun: “*Mbrojtësi i krishterimit dhe kapiten i përgjithshëm i Selisë së Shenjtë!*”¹² dhe dërgon nuncin Giovanni Navarro për të mbledhur para për Gjergj Kastriotin-Skënderbeun. Ndërkohë që pasardhësi i tij, Piu II, kështu shpreh bindjen e tij për Gjergj Kastriotin-Skënderbeun: “*Ai (Skënderbeu) konsumoi gjithë jetën e vet tue luftue për kauzen e krishtenë*”¹³.

Janë pikërisht këta papët, në veçanti Kalisti III¹⁴ dhe Piu II,¹⁵ që e afirmuan figurën e Gjergj Kastriotit-Skënderbeut pranë kancelarive të mbretërve perëndimore, që në fillim ishin shumë skeptikë për personin dhe qëllimet e tija. Janë pikërisht këta papët, ata që më shumë se asnjë tjetër e mbështetën atë me ndihma, por mbi

⁹ Owen M. Phelan. *The formation of Christian Europe: The Carolingians, Baptism, and the Imperium Christianum*, Oxford, 2014.

¹⁰ AA. VV., *Gjergj Kastrioti “Athleta Christi” (Përzgjedhje studimesh të klerikëve katolikë)*, Botime Françeskane, Shkodër 2018.

¹¹ Alessandro Serra, *Shqipëria dhe Selia e Shenjtë në kohën e Gjergj Kastriotit-Skënderbeut*, Drita, Prishtinë 2018, f. 21-25.

¹² Ibid., f. 41

¹³ Fan Stylian Noli: *GeorgeCastriotiScanderbeg (1404-1468)*. International Universities Press, New York: N.Y., 1947. f. 74.

¹⁴ Giuseppe Valentini, M. Schiambra, I. Parrino. *Papa Kalisti III, Skënderbeu, Shqipëria dhe kryqëzata (1455-1458)*, Plejad, Tiranë, 2009.

¹⁵ Aurel Plasari, *Skënderbeu, një histori politike*, Instituti Shqiptar i studimeve Gjergj Fishta, Tiranë 2010, f. 554-600.

të gjitha nxitën mbretëritë e krishtera që ta mbështesnin atë me ndihma ekonomike dhe ushtarake. Pjesa më të madhe e historianëve që janë marrë me këtë çështje pohojnë, pa asnjë mëdyshje, të mbështetur në faktet e dokumentuara, se ndihma e papëve ndaj Skënderbeut ishte më e madhe se e çdo shteti tjetër të veçantë: Farlati, Marinesco, Cungroni, Pastori, Gegaj dhe Noli... për të përmendur vetëm disa prej tyre, por këtë çështje e ka trajtuar në mënyrë të hollësishme edhe Kristo Frashëri në monografinë e tij¹⁶.

Në lidhje me këtë çështje është shprehur shumë qartë edhe peshkopi ortodoks, historiani i mirëfilltë dhe shembullor, Fan S. Noli, i cili ndonëse nuk i përkiste kishës katolike dhe nuk kishte ndonjë interes personal për të mbrojtur, pohon: *“Kampioni i Krishtenimit”, ai luftoi kryesisht nën urdhërat direktë të Papëve të ndryshëm dhe vetëm rastësisht nën urdhnat e Fuqive të tjera, edhe këtë vetëm kur kishte autorizimin e Papëve për një qëndrim të këtyllë*”. Noli e përcakton me mjeshtri faktin se *“Feja (katolike) shërbeu gjithashtu edhe si një hallkë për lidhjen me botën e Perëndimit”*.¹⁷

Nuk duhet harruar asesi faktin se identiteti i popullit shqiptar: organizimi politik dhe shoqëror, historia, kultura, tradita, arti... ishin të gjitha të lidhura ngushtë me elementi fetar të krishterë (ku me ndikim të Kishës Lindore të Kostandinopojës e ku në ndikimin e Kishës Perëndimore të Romës) tash 15 shekuj. Andaj, është e pamundur dhe, më lejoni të them “paksa qesharake” - të thuash se për një popull që ka ndërtuar historinë e tij për 15 shekuj mbi kulturën filozofinë dhe konceptin e shoqërisë dhe të individit që ka besimi i krishterë, elementi fetar ishte një element i parëndësishëm. Çdo argument dhe fakt historik e kundërshton këtë gjë. Ajo që dua të them është se feja ka qenë element jo vetëm i rëndësishëm, por thelbësor jo vetëm i jetës dhe veprës së Gjergj Kastriotin-Skënderbeut, por edhe i të gjithë atyre që kanë qëndruar dhe luftuar përkrah, apo kundër tij. Por, kuptohet jo i vetmi element dhe jo i vetmi motivim, sepse jam i bindur se aq sa ka luftuar për të

¹⁶Krh. Kristo Frashëri, *Skënderbeu jeta dhe vepra*, Toena, Tiranë 2002.

¹⁷Op. Cit. f. 74.

mbrojtur kauzën e krishterë, aq ka luftuar për të mbrojtur edhe tokën dhe pronat e tij, tokën dhe pronat e babait të tij; lirinë e familjes, të afërmeve, principatës dhe popullit të tij; traditën, kulturën, gjuhën dhe historinë e vendit të tij. Është e padrejtë, është e padrejtë historike, të thuhet se Gjergj Kastrioti-Skënderbeu ka luftuar vetëm për një motiv/arsye. Dhe është pothuajse e pamundur që sot të themi me saktësi shkencore, siç duan të bëjnë disa pseudo-historianë, se cili ka qenë motivi parësor që e ka shtyrë Gjergj Kastriotin-Skënderbeun të jetë ai që ka qenë dhe të bëjë atë që ka bërë.

Por, kuptohet se kjo gjë nuk ka të bëjë me marrëdhënien e tij vetëm me krerët e Kishës Katolike, por edhe me klerikët e saj. Një mbret, princ apo udhëheqës shtetëror i asaj kohe, duhej të ishte shumë i kujdesshëm se me kë bashkëpunon dhe mbi kë mbështetet në udhëheqjen e vendit/popullit të tij. Me siguri se pas organizimit ushtarak, dy detyra nga detyrat më delikate ishin: përgjegjësia për pasuri dhe përgjegjësinë diplomatike, për marrëdhëniet me aleatë. Këto ishin dy elemente që vinin në lojë tërë pushtetin e një udhëheqësi.

Gjergj Kastrioti-Skënderbeu, ndërkohë që udhëheqjen ushtarake e drejtonte vet, në politikën e tij të brendshme dhe të jashtme nuk mund të mos mbështetej në mendje më të ndritura të epokës së vet, në Arbëri dhe përtej. Për të kujtuar vetëm disa prej tyre: *Dhimitër Frangu* prift katolik nga Drishti, që ka shërbyer pranë Skënderbeut dhe si funksionar financash, dhe ka shkruar në veprën e tij origjinale latinisht, të përkthyer në italisht pas vdekjes pa emrin e tij, Venedik 1539 “Commentariodelle cose de turchi, et del S. Georgio Scanderbeg, principe di Epyrro” - Komentar për punët e turqve dhe të zotit Gjergj Skanderbeg, Princ i Epirit¹⁸; ishte i dërguari i posaçëm në Romë, pas rënies së Kostandinopojës, që mori ndihma nga Papa. Tre vëllezërit dhe intelektualët *Pal Gazulli*¹⁹ (ai që e quanin mendja e Kastriotit) dhe vëllezërit e tij *Gjini (doktor i*

¹⁸Dhimitër Frangu, *Luftërat e turqve kundër Skënderbeut*, Globus R, 2000, Frangu, Dhimitër, *Veprat e lavdishme të Skënderbeut*, Arbëria, 2001.

¹⁹Jahja Drançolli, *Arbrit ndërmjet Perëndimit dhe Lindjes gjatë mesjetës*, Misioni katolik shqiptar në Kroaci, Zagreb 2008; dhe Jahja Drançolli, *Shteti mesjetar i Gjergj Kastriotit-Skënderbeut*, Dukagjini, Pejë 2001.

shkencave dhe astronom shumë i çmuar, profesor i Universitetit Al'Bo' të Padovës) dhe *Andreu*, të cilën ishin të specializuar në marrëdhëniet e Gjergj Kastriotit-Skënderbeut me Raguzën, shtetin e Papës dhe Mbretërinë e Hungarisë.

Arqipeshkvi i Durrësit, humanisti dhe diplomati i “politikës së jashtme dhe të brendshme” të Gjergj Kastriotit-Skënderbeut, *Pal Engjëlli*²⁰, falë ndërhyrjes së të cilit, me nxitjen dhe mbështetjen e Piut II, i pajtoi Dukagjinast me Gjergj Kastriotin-Skënderbeun.

Martin Segoni - ishte ipeshkëv i Ulqinit, me origjinë nga Novobërda (Artana). Dihet se më 1475 doktori në Padovë, se “fëmijërinë duhet ta ketë kaluar në trojet shqiptare, i endur dhe i lëkundur nga luftërat e Skënderbeut. Në oazat e humanizmit shqiptar duhet të ketë marrë mësimet e para, ato të mesmet në Raguzë, për të kryer studimet në qendrat universitare të Italisë Veriore. Deri më 1474 shërbeu si prift në kishën katolike të Shën Mërisë të Novobërdës; *Gjergj Pelini* benediktin i Novobërdës²¹, ambasador i Gjergj Kastriotit-Skënderbeut pranë Republikës së Venedikut (krh. Jahja Drançolli); *Pjetër Perlati*, prifti katolik matjan, që drejtonte garnizonin e Sopotnicës (Sfetigradit).

Nunci i papës *Giovanni Navaro*, 1457 shkoi për të mbledhur në Shqipëri dhe vendet fqinje ndihma në të holla për GJKS; *Antonio de Oliveto*, një françeskan me detyrën e nuncita postoi në viset e Shqipërisë dhe të Skllavonisë (Dalmacisë) të caktuar nga papa Nikolla V, posa e mora emërimin e tij si papë (1447); ai u zëvendësuar më 21 shtator 1451 nga një françeskan tjetër shqiptar *Eugjen Suma*.

Ndre Snatiku; *Abati Lazër*; të pranishmit në nënshkrimin e mandatit të Skënderbeut për Papën, të datës 28 tetor 1458, të lëshuar në Rodon në vendin e Shën Mërisë, që në prani të Pal Gazullit ishin edhe atë *Pjetër Duka*, abat prothosengulator (i betuar); vëlla *Bardhi*,

²⁰Paolo Angelo (2004) [1539], *La vita di Scanderbeg di Paolo Angelo (in Italian), translated by Laporta, Alessandro; Giovio, Paolo, Galatina: M. Congedo*; Lorenzo Tacchella: *Giorgio Castriota Skanderbeg e i romani pontefici nel sec. 15. Paolo Angeli arcivescovo di Durazzo e ambasciatore di Skanderbeg a Venezia nel 1467*. U. Seregni, Milano 2000.

²¹Aurel Plasari, Op. Cit., f. 559-563.

priori i Kuvendit të Shkodrës nga Urdhri i predikuesve (domenikan); dhe nunci apostolik në Shqipëri, *Rione Celnicho*; Noteri, *Johannes Borcius de Grillis*, prift i ipeshkvisë së Durrësit, notar publik që firmos mandatin.

Që lufta e Gjergj Kastriotit-Skënderbeut ka pasur një karakter fetar, madje shumë të fortë, kjo nuk ka asnjë dyshim as më të vogël. Megjithatë të përpiqesh që arsyen e luftës së tij ta ngushtosh vetëm në petkun fetar, e cilitdo profesion qoftë ajo, mendoj se është një e padrejtë e madhe që i bëhet atij, veprës së tij, bashkëluftëtarëve të tij dhe popullit shqiptar qoftë të kohës së tij qoftë të kohës së mëvonshme duke na përfshirë edhe ne që jemi këtu të pranishëm. Gjergj Kastrioti-Skënderbeu ka jetuar, luftuar dhe vdekur:

1. Në mbrojtje të *fesë*, gjegjësisht të fesë së krishterë, që për popullin arbëror, të lëkundur mes erërave të Lindjes dhe Perëndimit, ishte pjesë e identitetit të tij tash katërmëdhjetë shekuj.

2. Në mbrojtje të atdheut: popullit, principatës, fisit, familjes dhe tokës së tij dhe të paraardhësve të tij; duke e mbrojtur dhe duke mos e braktisur atë edhe atëherë kur iu afruan shumë propozime dhe alternativa qoftë nga Perëndimi qoftë nga Lindja.

3. GjK-S luftoi për të mbrojtur vlerën e *gjuhës, kulturës, traditës,...* historisë së popullit të vet dhe falë luftës së tij për këto vlera, ne sot gëzojmë atë liri që më mundëson mua të flas mbi këtë foltore, e ju të jeni të pranishëm në këtë manifestim.

4. GjK-S luftoi për të ruajtur "*besën*", duke qëndruar besnik ndaj popullit dhe aleatëve të tij, në listën e të cilëve në vend të parë ishte Selia e Shenjtë, përmes papëve Nikollës V, Eugjenit IV, Kalistit III, Piu II, Pali II; Mbretëria e Napolit (përmes Alfonsit V dhe Ferdinandit II); Venediku (kur u leverdiskej atyre); Janosh Huniadi, Republika e Raguzës, Mbretëria e Hungarisë, Dukati i Burgonjës, Mbretëria e Sicilisë... e shumë, e shumë të tjerë. Kurrë dhe në asnjë moment nuk e ka tradhtuar ndonjërin prej tyre edhe atëherë ku është dashur t'ua kthejë shpatën për të mbrojtur vendin dhe popullin e tij.

Andaj në fund do doja t'i bëja vetes dhe juve një pyetje: Kush është Gjergj Kastrioti-Skënderbeu dhe kujt i përket ai?

Gjergj Kastrioti-Skënderbeu së bashku me Nënë Terezën kanë qenë dy kometa, dy kometa që kalojnë çdo pesëqind vite mbi qiellin

e “zymtë” të historisë sonë. Por, dy kometa dritën e të cilave e ka parë gjithë Evropa për heroizmin dhe guximin e besnikërisë së njërit dhe dashurinë që bëhet shërbim i pakushtëzuar i së tjetrës. Dy kometa që kanë kaluar mbi qiellin tonë, por rrezet e dritës të së cilëve ende vezullojnë në sytë e shpirtit tonë.

Gjergj Kastrioti-Skënderbeu është i çdokujt dhe i askujt! Gjergj Kastrioti-Skënderbeu është i çdo personi që i do dhe i mbron vlerat që i ka dashur dhe mbrojtur Gjergj Kastriotin-Skënderbeun: familja, atdheu, liria, besimi, gjuha, kultura dhe historia. Gjergj Kastrioti-Skënderbeu është i çdo shqiptari! Po aq sa është i një shqiptari katolik, është edhe i një shqiptari ortodoks, mysliman, relativist, sinkretist, ateist etj. Gjergj Kastrioti-Skënderbeu është i çdo evropiani, i çdo njeri vullnetmirë në këtë botë, i cilitdo shtet dhe cilitdo kontinent qoftë, është i çdo njeri kudo qoftë në këtë botë që i do vlerat dhe virtytet për të cilat Gjergj Kastrioti-Skënderbeu jetoi, luftoi dhe vdiq. Duke kujtuar “klithjen” e Voltairit, që po komentonte rënien e Kostandinopojës në duart e Mehmet pushtuesit: *“O po të kishin vepruar perandorët grekë si Skënderbeu, Perandoria e Lindjes ende do të mund të ishte e qëndrueshme”*,²² do dëshiroja që këtu të bëja një parafrzim: “O po të kishte populli i Kosovës, i Shqipërisë, i Evropës dhe i botës sot një Gjergj Kastriot-Skënderbeu”.

Dua të përfundoj me një citat nga *“Mesazhi i ipeshkvijve të Shqipërisë për Vitin kushtuar Gjergj Kastriotit Skënderbeut, 17 janar 2018”*: *“Ne duam të falënderojmë Zotin që, falë burrave dhe atdhedashësve si Skënderbeu, sot kemi lirinë, kemi një atdhe... Skënderbeu nuk harroi rrënjët e tij shoqërore dhe shpirtërore, as u josh nga pushteti që i jepej. Si i tillë Skënderbeu nuk i përket vetëm një grupi njerëzish, një krahine apo një feje, por të gjithë atyre që e ndjekin lirinë si një aspiratë të brendshme për të cilën ia vlen çdo sakrificë”*.²³

²² François-Marie Arouet - Voltaire, *Candide*, The university of adelaide, 1759, chap. XXVII.

²³ “Mesazhi i ipeshkvijve të Shqipërisë për Vitin kushtuar Gjergj Kastriotit-Skënderbeut”, Radio Vatikani, zëri i Papës dhe i Kishës në dialog me botën, në: http://sq.radiovaticana.va/news/2018/01/18/mesazhi_i_ipeshkvijve_t%C3%AB_shqip%C3%ABris%C3%AB_p%C3%ABr_vitin_e_sk%C3%ABnderbeut/1359448

